

كلية الآداب

جامعة عين شمس

דרכי היווצרותם של ההרכבים והתפקידים שלהם בשפה העברית

أحمد جاسم محمد*

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

Ahmed.Mohammed@colang.uobaghdad.edu.iq

أحمد عباس علي*

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

ahmedabbas@colang.uobaghdad.edu.iq

תקציר

מחקר זה הינו מחקר מורפולוגי-לקסיקלי, והוא מתייחס לתפקידם של ההיבטים המורפולוגיים והלקסיקליים בחקר השפה והבלטת תכונותיה של אחת התופעות הלשוניות בשפה העברית, שהיא תופעת ה"הרכבה". מחקר זה בוחן סוג מיוחד של שמות בשפה העברית, שהוא "השם המורכב" מהיבטים שונים, דהיינו: מובנו של המונח "הרכב", כאשר ההתמקדות במחקר זה היא בחקר תהליך ההרכבה המוביל ליצירת שמות מורכבים בפרט, וכן בהתייחסות למאפיינים החשובים ביותר של סוג זה של שמות בשפה העברית, כמו-כן, המחקר מתייחס לדעותיהם החשובות ביותר של מדקדקים ובלשנים עבריים ושאינם עבריים כלפי תופעה לשונית זו. המחקר מתייחס גם למספר שיטות ומנגנונים שבהם מנוסחים ה"הרכבים" בשפה העברית, ולזיהוי המאפיינים החשובים ביותר של הקשר בין ה"הרכב" ל"ביטוי האידיומטי". יתר-על-כן, המחקר מצביע גם על מידת הימצאותם של שמות מסוג זה בטקסטים של המקרא ועל השמות המורכבים החשובים ביותר שהוזכרו בו. בתום המחקר זיהו שני החוקרים מספר תפקידים לשוניים המבוצעים על-ידי השמות המורכבים ותפקידם של ההרכבים בלקסיקון העברי ובספרות העברית.

מילות מפתח: השפה העברית - מורפולוגיה - הרכב - תפקידים לשוניים.

תאריך الاستلام: 2022/07/26

תאריך قبول البحث: 2022/08/21

תאריך النشر: 2023/12/30

הקדמה:

השם מורפולוגיה הוא שם כללי במדע הביולוגיה ובבלשנות, ובשניהם הוא מכוון אל חקר הצורה והמבנה, בין בתחום האורגניזם, בין בתחום הלשון. מטרת המחקר היא הכרת הרכיבים הקטנים, צורתן ומבניהם ובדיקת יחסיהם זה עם זה⁽¹⁾. המורפולוגיה חוקרת את צורת היווצרות המלים בלשון מסוימת. היחידה הקטנה ביותר, שהיא בעלת משמעות מסוימת באותה לשון נקראת מורפמה (צורן)⁽²⁾. בעברית, המורפולוגיה חשובה מאוד בגלל דרכי בניית המלים ונטיותיהן וממלאת תפקיד נכבד מאוד הן ביצירת המלים, הן בשינוייהן, המותנים בהתנהגותן התחברית במשפט. המורפולוגיה מנתחת את היחידות המרכיבות את המלים, את המורפמות, לא בהיבט הפונולוגי אלא בהיבט של אפשרות הפירוק שלהן.⁽³⁾ אין ספק שלכל שפה יש סגנון מיוחד בהרכבתן של מלים ומבנים, שמה שמוכר בשפה אחת עשוי להיות ראוי לגיוני בשפה אחרת, ושקבוצת צלילים נפגשת ומתואמת במלים של כמה שפות, בעוד מסרב להתאסף ולתאם במלים של שפות אחרות⁽⁴⁾. בלשון העברית רווחים שתי דרכים של גזירה מורפולוגית הם: הגזירה המסורגת והגזירה הקווית. הגזירה הנפוצה היא הגזירה המסורגת, המתבטאת במיזוג של שורש עברי קיים עם תבנית של משקל או של בניין. זו אכן הדרך הקלאסית ליצירת תחדישים בלשון העברית מאז ומעולם, והיא כמעט הדרך הבלעדית במקורות. היא הולמת את המבנה המורפולוגי הטיפוסי ללשונות השמיות המורכבות משורשים ומתבניות קבועות. התבניות כוללות משקלי שמות ובנייני פעלים, כגון: (מְחַשֵּׁב) מן השורש (ח - ש - ב) עם התבנית (מ) ⁽⁵⁾. התצורה המסורגת נחשבת לתצורה הקלאסית של העברית ושל שפות שמיות אחרות ואף כונתה "דרך המלך" של תצורת מילים בעברית. הגזירה הקווית מתמקדת בהעמדת שני ערכים לקסיקאליים (שני בסיסים) זה לצד זה, וקיימת בכל שפה שנחקרה עד כה, הן בשפות דבורות והן בשפות סימנים. בעברית, הדרך הבסיסית ביותר לגזירה דו-בסיסית היא זו של העמדת שני שמות זה לצד זה במבנה של סמיכות.⁽⁶⁾ יחידת המבנה של הגזירה הקווית היא הבסיס לעומת השורש בגזירה המסורגת. סימן ההיכר של הגזירה הקווית הוא, שאפשר לפרק את הבסיס החדש לרכיבים, כשלפחות אחד מהם הוא בגדר בסיס מילוני עצמאי.⁽⁷⁾ מבין המאפיינים של העברית החדשה יש התרחבות ניכרת של תהליכי התצורה הקווית, בין השאר בהרכבה הסינטגמטית המתבטאת בשרשור שני יסודות מילוניים, או יותר, להבעת מושג אחד.⁽⁸⁾ קבוצת המצמדים מתחלקת לשלושה סוגים: הרכבים, הלחמים ונוטריקונים. ההרכבים (Compounds), מוגדרים הם כמצמדים, שבהם מיוצגים מרכיבי המצמד במלואם בלקסמה הנגזרת.⁽⁹⁾ כאן ראוי לציין, שאמצעי זה, כלומר ה"הרכבה", העמיד ערכים חדשים בייחוד כמאה השנים לתחיית הלשון, באותה עת שימשה העברית בעיקרה לשון כתיבה, ובימים ההם גדל הצורך בערכים חדשים לאחר שנתרחבו נושאי הכתיבה והחלו כוללים חיבורים בספרות יפה ובמדעים⁽¹⁰⁾.

מטרות המחקר:

המטרות של המחקר הזה הן לקבוע קלסיפיקציה של הדרכים השונות שעל־ידיהן ניתן ליצור שמות מורכבים עד שיהיו לקסמות חדשות בתוך המילון העברי, ויתר־על־כן, לקבוע גם את התפקידים הלשוניים החשובים ביותר של ההרכבים בשפה העברית.

חשיבות המחקר:

החשיבות של המחקר הזה מתמקדת בידיעה רחבה ומועילה בהרכבים שבשפה העברית, ותהליך היווצרותם וסוגיהם השונים, דבר זה מספק תפקיד והשפעה גדולים ביצירת לקסמות חדשות, וגם משמעויות חדשות שלא יכולים להביע אותם דרך מילה אחת בלבד.

שיטת המחקר:

המחקר הזה מסתמך על שיטת הניתוח המורפולוגי־לקסיקלי להרכבים השונים בלקסיקון העברי שמורכבים משתי מלים, או יותר לפעמים, שהוסיפו משמעויות חדשות ללקסיקון העברי. הרכבים אלו היו מורכבים ונבנים בדרכים שונות: סמיכות, מיזוג, חיבור על־ידי ו'־החיבור, הוספת תחיליות ועוד.

מובנו של ההרכב כמונח לשוני

קודם כל, יש לדעת שבניית מלים חדשות באמצעות צירוף, על צורותיה השונות, היא תהליך ספציפי לשמות. פעולות הרכבה אינן מייצרות פעלים, כשם שכל צירוף בעברית אינו יכול לכלול יותר משתי מלים⁽¹¹⁾, ד"ר איברהים אל־סמאראי מגדיר את המונח "הרכב" כך: "חיבור מילה אחת לאחרת כך שהיא מורכבת ממילה אחת עם משמעות המורכבת ממשמעותן של שתי המלים העצמאיות"⁽¹²⁾ ההרכב מוגדר גם כי הוא: "מנגנון מורפולוגיים נפוץ אשר מקבל מלים חדשות, מורכבות משני אלמנטים"⁽¹³⁾. אולמן מגדיר את ההרכב כי הוא: "חיבור של שתי מלים לפחות ליצירת לקסמה חדשה (מילה)"⁽¹⁴⁾. ינאי מגדיר את ההרכב כי הוא: "מצמד שבו מיוצגים מרכיביו במלואם בלקסמה הנגזרת, כלומר הצירוף שבין המלים"⁽¹⁵⁾. ההרכבים מוגדרים גם על־ידי נורמן כי הם: "סוג של לקסימות שנוצרו ממיזוגם של שני בסיסים, שדרגת הכבילות ביניהם גבוהה ביותר עד שלא ניתן לחלק או להתערב בין מרכיביו שנועדו כלקסימה אחת (לקסימה דו־בסיסית), המתמזגים לתיבה אחת מבחינת הכתיב והמבנה"⁽¹⁶⁾. דוגמאות של הרכבים בשפה העברית: (רַמְקוּל) הרכב של (רַם + קוּל), שהוא: (מכשיר או מתקן חשמלי משמש להשמעת או להגברת הקולות הנקלטים בו ולהשמעתם למרחוק או הקולות המשודרים במערכות שידור או הקלטה), כמו כן ההרכב: (רַשְׁמְקוּל) הרכב של (רַשֵּׁם + קוּל), בצבא: מכשיר המשמיע ומקליט, דיבור וקולות אחרים על גבי סרט מגנטי.⁽¹⁷⁾

המאפיינים של ההרכבים בשפה העברית

1- השקיפות המורפוסמנטית: רפאל ניר מדגיש כי בסוג זה של הרכבה יש קשרים אוטומטיים בין הצורות לבין המשמעות של המונחים, על כך כאשר נתקלים במונח חדש, יש אפשרות לחזות מה משמעותו, איננו מדברים כן על שקיפות מושלמת של המונחים, שהיא תהיה במקרים נדירים בלבד, אלא על שקיפות חלקית, העשויה לסייע במידה מסוימת למאזין או לקורא הנתקל במונח חדש. על כך, כשמדובר בהרכבים, כלומר במיזוג של שני בסיסים לשם יצירת בסיס חדש, אין היחס שבין דרך התצורה לבין התוכן הסמנטי שלהם בחזקת קשר אוטומטי. יש להניח שבמקרים כאלה יצטיין החידוש במידה מסוימת של שקיפות (שהרי סביר להניח, שהמשמעות תכלול יסודות סמנטיים של המרכיבים)⁽¹⁸⁾. ההרכב נועד כשקוף ביותר בין הסוגים של המצמדים, בו שני הבסיסים המרכיבים מיוצגים במילואם בלקסימה הנגזרת, כשני בסיסים סמוכים, אך יש חפיפה בין החלק הסופי של הבסיס הריאשון לבין החלק הקדמי של הבסיס השני⁽¹⁹⁾. לדוגמה, ההרכב (קולנוע) המורכב משתי מילים: (קול + נוע) שמשמעותו: (סרט תצלומים, נע ומדבר או מנגן שניתן להקרינו על מרקע, אולם מצוייד במרקע שמקרינים עליו סרטים אלה)⁽²⁰⁾, יש לציין, שבדוגמה הנ"ל בעצם שומר ההרכב (קולנוע) על עצמאות רכיביו, מקורם ניכר בקלות רבה, וניתן להבחין בקלות ב"תפר" שבין מרכיביו.

2- ההרכב הוא בבחינת מילה שאינה ניתנה לחלוקה: בעברית, כאמור, יש לנהוג האותוגרפי הקבלה ברורה במישור הדקדוקי. אכן, "ההתנהגות הדקדוקית" של המצמד (ההרכב) מיוחדת היא. המצמד מצרף אליו צורני דקדוק חבורים כלקסימה חד-בסיסית, ולכן הוא בבחינת מילה שאינה ניתנה לחלוקה. הלכידות (הקוהרנטיות) שלו מתבטאת בעובדה, שאין אפשרות "לפרקו" ולהכניס בין חלקיו יסודות נוספים⁽²¹⁾. אולמן ורפאל ניר גם הם מדגישים את המאפיין הזה, כלומר, הקשר בין שתי הלקסמות הוא קשר הדוק למדי, כלומר, אי אפשר לפרק את הלקסמות מבלי לשנות את המשמעות החדשה, ואין אפשרות לפרקו "פירוק סמנטי" (למשל, אין להפוך את סדר הרכיבים בלי לשנות את משמעותו, למשל (קל וחומר - חומר וקל), (משא ומתן - מתן ומשא). אפשר לראות בכך ביטוי ליציבות המורפוסמנטית של הצירוף הכבול.⁽²²⁾

3- יש להוסיף להרכבים את ה'הידיעה או צורן-הרבים: ד"ר סייד סולימאן עלאיין מציין שאם שם-העצם המורכב הנבנה בדרך של סמיכות, הא-הידיעה שמגדירה אותו תצורף לסומך, כלומר למילה השנייה, כגון (משך-הפנים)⁽²³⁾. בן-אור גם הוא מתייחס למאפיין זה של ההרכבים כשהוא אומר: "אם שם-היחס בא בסמיכות, חל עליו הכלל של צירוף הא-הידיעה אל הסומך ולא אל הנסמך, כגון: (בית-לחמי - בית-הלחמי), (בן-מיני - בן-המיני) וכדומה. עם זאת, נוהגים בעברית החדשה לצרף הא-הידיעה גם אל הנסמך ולא אל הסומך ולומר: (תל-אביבי - התל-אביבי) וכד'. בן-אור מוסיף ואומר: "יש סמוכין לכך אף במקרא כגון ההרכב (הרע-פנים) ועוד", ולפי דעתו אין כלל לומר (יושב-הר אש), אלא צריך לומר (היושב-ר אש), כי הכוונה

למי שיושב בראש⁽²⁴⁾. רפאל ניר גורס כי מלים מורכבות אלו הנוצרות מחיבורן של שתי מלים, עוקבות אחר מגמה של "יידוע" הדומה ליידוע של מלים בודדות בכל הנוגע ל"הא-הידיעה". וכן בהמרת מלים מורכבות אלו מיחיד לרבים, במלים אחרות, ההרכבים "מתנהגים" כערכים עצמאיים לכל דבר. הם נוטים כתיבה אחת, וצורני-הדקדוק מצרפים לפנייהם ואחרייהם. כך, למשל, תווית היידוע נוספת אליהם בתחילת המילה, כלומר הא-הידיעה מצטרפת לתחילת התיבה.⁽²⁵⁾ לדוגמה, ההרכב: (תִּיזְק) המורכב מחיבורן של שתי המלים: (תִּי + זִק), שמשמעותו: (בקטריה, ייצור זעיר מאוד חי או צומח, הנראה רק בהגדלה רבה במיקרוסקופ), כשניתן להוסיף לו את הא-הידיעה ולאמר: (התִּיזְק), או צורן הרבים ולאמר: (תִּיזְקִים)⁽²⁶⁾. כאן יש לציין, שכאשר מבקשים לצרף את הא-הידיעה או את צורן הריבוי להרכב, מצטרפת הא-הידיעה אל ראש הלקסימה, ואילו צורן הריבוי מצטרף אל סופה, כמקובל בנוגע למלים חד בסיסיות לדוגמה: יש לרבות את ההרכבים בסימט (יֵם) כסימט הזכר הסדירה, נוכל להמליץ להשתמש באותה דרך של ריבוי, למשל, בשם המורכב (רְמָקוּל) שבסופו הרכיב (קוּל) ואין מתחשבים בצורת הרבים (קוּלוֹת). (רְמָקוּל + צוּרָן הַרְיָבִי = רְמָקוּלִים), אבל נוטים ההרכבים בשפה העברית להיות בעייתיים לפעמים, מאחר שהתנהגותם הדקדוקית כלקסימות בנות תיבה אחת, מעוררת לפעמים קשיים בייחוד ביצירת מצמדים של שמות-עצם. הרכבים כאלה אינם משתלבים טוב בשפה: ההגייה שלהם אינה טבעית; לא ברור איך צריכות להיראות צורות הנקבה, הרבים והסמיכות שלהם וקשה לגזור מהם פעלים. ולעתים מעדיפים הדוברים לפרק את ההרכב בעת יצירת הריבוי כמו במונח: (רְשָׁמְקוּל) הרכב של (רְשָׁם + קוּל) = (רְשָׁמִי-קוּל, במקום רְשָׁמְקוּלִים)⁽²⁷⁾

4- יש שמות מורכבים שהם כביטויים קבועים בלשון, ודינם כדין שמות פרטיים: בן-אור אומר שהשמות המורכבים סוגיה בפני עצמם הם, ויש שמות מורכבים שהם כביטויים קבועים בלשון, ודינם כדין שמות פרטיים, שלעולם אינם מתחברים עם הא-הידיעה, אפילו כשהם מיודעים על-ידי הזכרתם בהרצאת העניין, למשל: (אב בית-דין), (גמילות-חסדים), (דרך-ארץ), (יום-טוב), (בעל-מום), (תלמוד-תורה), (תלמיד-חכם), וכיוצא בהם.⁽²⁸⁾

5- המשמעות של החיבור בין אלמנטי ההרכב היא לא קומפוזיציונאלית: הקשר התחבירי בין שתי המלים הוא קשר סמיכות, המשמעות של החיבור ביניהן היא לא קומפוזיציונאלית, כלומר היא לא מתקבלת מסך המשמעויות של שתי המלים בנפרד.⁽²⁹⁾ ואם משמעות הצירוף שונה מסך משמעויות רכיביו, הרי זו דרגת כבילות גבוהה, שתצדיק לכאורה את הגדרת הצירוף כמילה אחת.⁽³⁰⁾

6- להרכבים אין משקל מיוחד: לפי כל המדקדקים הקדמונים והאחרונים, אין להרכבים משקל מיוחד. בין הקדמונים, הרב יונה בן גנאה, בדבריו בבניין שמות מורכבים, הזכיר מספר של שמות ומביניהם הוא הזכיר את השם (אַחְשָׁדְרָפְנִים) הרב יונה מדגיש שהוא שם חמישי, אך הוא הרכב, כי (אַחְשָׁדְרָ) היא מילה חמישית,

שמשמעותה: (השר הגדול), אלא שהורכבה עם המילה (פְּנִים), והייתה משמעותם של שתי המלים (שרי הפנים), כלומר היושבים לפני המלך ורואים אותו תמיד. הרי שדעת הרב יונה היא, כי אף-על-פי שהמשקל החמישי הוא, הגבול האחרון במשקל השמות, כמו שהוא אומר: "ואם יחשוב חושב כי (אֲחַשְׁתָּרְנִים) מילה שישית ואותיות כולן שורשיות, ו(אֲחַשְׁתָּרְפָּנִים) מילה שביעית ואותיות כולן שורשיות וכו' יהי זה רחוק מפני שהבניין החמישי הוא מעט בדבריהם בעבור שהוא כבד עליהם ולא היו עוברים ממנו אל השישי כל שכן אל השביעי' - מכל מקום, המורכב יוכל להיות משתי מלים כמו (אֲחַשְׁתָּר) ו(פְּנִים). ובחזרה למשקלי השמות המורכבים, יש לראות איפוא את דעת הרב יונה, כי לשמות המורכבים אין משקל מיוחד, ויוכלו להיות מורכבים אפילו משני שמות חמישיים. וכן הזכיר בן-זאב בדבריו על השמות בעלי חמש אותיות, לאמור: "וקצתם מורכבים משתיים שלוש שמות, כאשר פירשו הרבים קצתם על דרך זה ואין להם משקל מיוחד".⁽³¹⁾

הקשר בין ההרכב לבין הביטוי האידיומטי

תופעת המלים המורכבות היא אחת התופעות הלשוניות העומדות בפני החוקר ביחס למושג הביטוי האידיומטי, מכיוון שיש כמה תופעות לשוניות המתנגדות לאחת המרכיבות בהגדרתן של מלים מורכבות אלו, שהן מורכבות לפחות משתי מלים או יותר.⁽³²⁾ לפי דעתו של ניר, מן הראוי להבחין בין צירוף תחבירי "חופשי", שאינו בגדר יחידה מילונית, כגון: (רֵצֶפֶת הָאוֹלָם), לבין צירוף כבול, מילוני. הצירוף המילוני מופיע בדרך-כלל כערך משני במילון, לצדו של המרכיב העיקרי (הגרעין) או כאזכור כפול לצד כמה מן המרכיבים, למשל, מאוזכר הצירוף הכבול (תולעת-ספרים) במילון אבן-שושן פעמיים, פעם כערך משני ליד המילה (ספר), ופעם כערך משני ליד המילה (תולעת)⁽³³⁾. חלק מהמלים המורכבות הללו מאופיינות בדרגה גבוהה של "אידיומטות", כגון: (בֵּית-סֵפֶר), (בֵּית-אוֹצָר) כאשר ביטויים רבים אלה שהורכבו באמצעות הסמיכות הפכו לביטויים אידיומטיים, וההצדקה לכך היא חוסר היכולת לחלץ את המשמעות הכללית שלהם באמצעות מילת-הזיקה (שָׁל) במקום הסמיכות הישירה. מילת-הזיקה (שָׁל) המחברת בין שני אלמנטים של דיבור אינה מהווה הרכב אידיומטי, ולכן הביטוי (בֵּית-הַפְּנֹסֶת) שמשמעותו: (בית תפילה ליהודים, מקום שמתכנסים בו היהודים לעריכת תפילה בציבור)⁽³⁴⁾ שונה במשמעותו מן צירוף המלים: (הבית שָׁל הַפְּנֹסֶת) שמשמעותו: (הבית ששייך לבית-הכנסת). ההבדל הסמנטי הזה הוא הבחנה ברורה בין סמיכות חופשית לסמיכות אידיומטית. עם זאת, השאלה שעולה היא: האם ניתן להכליל את ההרכב האידיומטי לכל ההרכבים הנטורים ממילת-הזיקה (שָׁל)? חלק מהבלשנים מאמינים כי דעת זו היא דעת חסרת היכללות, במיוחד אם היא לא לוקחת בחשבון את ההרכבים שמגיעים משפת הרבנים, כלומר שפת המשנה, המאופיינת בשימוש במילת-הזיקה (שָׁל), כלומר מחיקת מילת-הזיקה מהרכבים אלה אין פירושו להפוך אותם לביטויים אידיומטיים, אלא להפך, כגון (קוצו שָׁל יוד) שמשמעותו (דבר פעוט וקטן-ערך, דבר של מה-בכך, דיוק שאין לו כל ערך)⁽³⁵⁾. ובאופן דומה: (דְּבָרִים שָׁל טַעַם) שמשמעותו (דברים הגיוניים ושקולים, דברים הנאמרים

בשכל⁽³⁶⁾, (**תָּסַד שֶׁל אָמַת**) שמשמעותו (טובה הנעשית למישהו שלו על־מנת לקבל פרס או תודה, כינוי לכבוד האחרון שחולקים לנפטר על־ידי הלוויתו או התעסקות בקבורתו)⁽³⁷⁾, (**אָדָם שֶׁל צוֹרָה**) שמשמעותו (אדם בעל הדרת־פנים, אדם נכבד ונשוא־פנים)⁽³⁸⁾. במלים אחרות, ההרכב האידיומטי הוא ביטוי תיאורי יורכב על־ידי סמיכות שאינו ניתן להחלפה חופשית בהרכב מקביל. כך, למשל, לא ניתן להחליף את הביטוי (**עגלת־ילדים**) שפירושו (עגלת תינוק) בביטוי (**עגלה של ילדים**) שפירושו (עגלה ששייכת לילדים). כל עוד מתרחש שינוי סמנטי באמצעות מילת־הזיקה (**שָׁל**). באותו אופן, איננו יכולים למחוק את המילה (**שָׁל**) מהביטוי (**קוצו של יוד**) כל־עוד (**קוץ היוד**) (המזלג של ה־יוד) הוא צירוף מלים לא שלם, והביטוי (**אימת־ציבור**) שפירושו: (פחד במה, כלומר הפחד של הדובר כשהוא עומד מול הקהל) הוא שונה מבחינה סמנטית מהביטוי (**האימה של הציבור**). שפירושו: (היראה שחש הקהל או ששייכת לקהל). לפיכך, הגדרת הביטוי האידיומטי חייבת לקחת בחשבון את המשמעות הסמנטית המשתנה בעקבות שינוי התחביר⁽³⁹⁾. כמו־כן, נקבע סימן ההבחנה כדי להבחין בין הביטויים הנבנים דרך הסמיכות, כלומר בין הביטוי האידיומטי לבין הביטוי החופשי, שהוא סימן־הרבים. חלק מהבלשנים מאמינים שכמה ביטויים הנבנים על־ידי סמיכות משנים את משמעותם כשהם ברבים, וזו עדות לאידיומטיות שלהם. לדוגמה, הביטוי (**הפית־הלֶבֶן**), שפירושו (הבית הלבן האמריקאי) שהוא מונח ידוע, שונה מבחינה סמנטית מהביטוי (**הפתים הלבנים**), שפירושו (הבתים שצובעים אותם בצבע לבן), וכן הביטוי (**שֶׁלְתוֹר־עֲרוֹן**), שפירושו (שם הספר שכתב רבי יוסף קארו בשנת 1565 לספירה, בו נאספו כל החוקים והפטוות היהודיים, מטאפורית מערכת או חוק יסוד), ובין הביטוי (**שֶׁלְתָנוֹת עֲרוֹכִים**), שפירושו (שולחנות ערוכים עבור אכילה), כמו גם הביטוי (**שֶׁלְתוֹר־עַגֹל**), שפירושו (שולחן עגול למשא ומתן בין יריבים שבו כל החברים שווים, כלומר ללא ראש), ובין הביטוי (**שֶׁלְתָנוֹת עַגְלִים**), שפירושו (שולחנות שהם עגולים מבחינת צורתם ומראיהם), וכן הביטוי (**אָגוּז־קֶשֶׁה**) שפירושו באופן מטפורי (בלתי מתפשר). או קשה ראש) והביטוי (**אָגוּזִים קֶשִׁים**) שפירושו (אגוז מוצק), ועוד. לא ניתן להכליל גם קריטריון פורמלי זה, כל עוד מצאנו שיש אפשרות להפוך כמה ביטויים מורכבים מיחיד לרבים, ובכל זאת יכולים ביטויים מורכבים אלה לשמור על משמעותם, כגון: (**יום טוב**) שפירושו (חג), כאשר הרבים הוא (**יָמִים טוֹבִים**) שיש לו אותו פירוש כשהוא ברבים (חגים), וכן הביטוי (**אִישׁ רֵיק וּפּוֹחֵז**) שפירושו באופן פיגורטיבי (אדם חסר אחריות, פזיז), וברבים (**אֲנָשִׁים רֵיקִים וּפּוֹחֵזִים**) שיש לו אותו פירוש כשהוא ברבים (אנשים חסרי אחריות). כתוצאה מההבדל הזה לגבי ההבחנה בין ההרכבים האידיומטיים לבין ההרכבים החופשיים, היסוד הסמנטי נשאר האמצעי העיקרי להבחנה ביניהם, במיוחד מכיוון שלרבים מהביטויים הבנויים על־פי שיטת הסמיכות ספגו משמעויות מטפוריות שלאחר־כך הפכו לביטויים אידיומטיים, כגון: ההרכב (**בַּת־קוֹל**) שמשמעותו כשהוא ביטוי חופשי (בתו של הקול) אבל כשהוא הרכב אידיומטי תביב משמעותו (הד). לכן קשה, ואולי לא אפשרי, להטיל מבחנים פורמליים על השפה העברית בלבד, אלא לשלב בין שני המבחנים: הפורמלי והסמנטי.⁽⁴⁰⁾

דרכי היווצרותם של ההרכבים בשפה העברית

1 - הרכבה על-ידי סמיכות:

הסמיכות היא הדרך הפרודוקטיבית בהרכבה, ויש רבים מי שתומכים בשיטה זו וקוראים להרחבתה בשימוש הכללי. א"מ ליפשיץ למשל, כותב: "בימי המליצה, כשביקשו אפשרות הביטוי להרבה מושגים אירופיים, יצרו הרבה הרכבות על-ידי סמיכות, ורבות מהן נהוגות ומשמעותיות.⁽⁴¹⁾ כאן יש לציין, כי צריך להבחין בין סמיכות לקסיקלית לבין סמיכות תחבירית. רק הסמיכות הלקסיקלית מכונה הרכב, ואילו הסמיכות התחבירית היא צירוף מלים, שמשמעותו מתקבלת מסך המשמעויות של מרכיבי הצירוף, והתנהגותו התחבירית שונה מזו של ההרכב.⁽⁴²⁾ דוגמה לסוג זה של שם עצם מורכב דרך סמיכות בשפה העברית הוא שם העצם המורכב (בֵּית-סֵפֶר) שמשמעותו: בית לימוד לתלמידים⁽⁴³⁾, המורכב משתי מלים: (בֵּית) ו(סֵפֶר).

ולהלן קלסיפיקציה של הצורות החשובות ביותר של הסמיכות על-פי שיטה זו של ההרכבה:

א. שם-עצם + שם-עצם, כגון (פְּתִיחָה) שפירושו: (סדרה של גליונות או חוברות המופיעים

לעתים מזומנות בזה אחר זה, כגון: עיתון, שבועון, ירחון, רבעון, שנתון)⁽⁴⁴⁾

ב. שם-תואר + שם-עצם, כגון (אֲדָמִי-הָעוֹר) שפירושו: (אינדיאנים שבצפון-אמריקה)⁽⁴⁵⁾

ג. בינוני + שם-עצם, כגון (אוֹכְלֵי-קֶרֶצֶה) שפירושו: (מלשין)⁽⁴⁶⁾

ד. שם-עצם + של + שם-עצם, כגון: (דְּבָרִים שֶׁל טֵעַם) שפירושו: (דברים הגיוניים ושקולים,

דברים הנאמרים בשכל)⁽⁴⁷⁾

2 - הרכבה על-ידי מיזוג

המיזוג הוא אחת משיטות היווצרותם של ההרכבים בשפה העברית, שעליו אומר עוזי אורנג: "מדובר על מיזוג שתי מלים ולייצר מהן מילה חדשה ביחד". הכוונה במיזוג זה היא להמיס את המלים יחד כך שהקורא שאין לו כל ידע על הרקע של המלים המתמזגות או המורכבות הללו חושב שהן בעצם מילה אחת. זו בעצם מילה אחת, ואז מוסיף אורנג: "דרך המיזוג הזה, נוצרת יחידה מילונית חדשה, ואחת הדוגמאות שהוא הביא בהקשר זה היא המיזוג של שתי המילים (שֶׁן + הַב) יחד, ויצירת מילה חדשה, (שֶׁן-הַב)⁽⁴⁸⁾, שמשמעותה: (שן הפיל, החומר שממנו בנויות השיניים החותכות העליונות שנהפכו לקרנות שן גדולות הבולטות מפי הפיל)⁽⁴⁹⁾. מבין הדוגמאות האחרות על דרך זו הוא ההרכב (רְמֻקוּל) שמביא רפאל ניר בעניין זה, המורכב דרך מיזוגם של שתי המלים: (רֶם + קוּל)⁽⁵⁰⁾.

לגבי שיטת הרכבה זו, דהיינו שיטת המיזוג, ראוי לציין מספר נקודות חשובות: אלי איתן אומר כי קיומו של חלק משותף בין שתי המלים המיועדות למיזוג או תחילתה של המילה השנייה באות (א) מקלה על תהליך המיזוג, שכן במקרה הראשון יושמט החלק המשותף של אחת משתי המלים, ובעניין זה, איתן מביא דוגמה על-ידי המילה

(אופנוע) שמשמעותה: (מכשיר רכיבה כעין אופניים המונע על-ידי מנוע קל) המורכבת משתי המלים (אופן + נוע). לגבי המקרה השני, איתן אומר: האות (א) תושמט, שנשלפת בקלות – כפי שקרה בכמה מלים, כגון: (רמזור) שמשמעותה: (מתקן-חשמל אבטומטי בתבנית פנס השולח לסירוגין ובהפסקות קבועות אורות אדומים, צהובים וירוקים לשם ויסות תנועת כלי-הרכב בפרשת-דרכים) המורכבת משתי המלים: (רמז + אור).⁽⁵¹⁾

ומנקודת מבטו של יגאל ינאי: המונח "הרכבה", מתייחס רק למלים המורכבות יחד למילה אחת על-ידי מיזוג; והן, כלומר המלים המתמזגות, לא כוללות חלק משותף ביניהן. הכוונה בדברי ינאי עד כה היא מה שאנו עוסקים בו כרגע, כמו המלים הקודמות, כלומר: (רם + קול = רמקול).⁽⁵²⁾

ואז ינאי מוסיף ואומר: בניגוד לכך, הסוג השני של מלים המורכבות יחדיו גם בתהליך של מיזוג, שהן כל שתי מלים המכילות חלק משותף בינן לבין עצמן ולעתים קרובות – והחלק המשותף הזה הוא סוף המילה הראשונה ותחילת המילה השנייה, כגון (מעונוע) המורכבת משתי המלים (מעון + נוע). ינאי אומר: מלים אלו נקראות מלים "מולחמות" על-פי המונח הלשוני "הלחמה". עוד אומר ינאי: הסוג האחרון הזה הוא היחיד המוכר בכל שפות העולם. לאחר מכן הוא מוסיף כי היה זה חיים רבין שככל הנראה טבע את המונח העברי "הלחמה" כתרגום למונח הגרמני "Verschmelzung". ינאי ממשיך בדבריו על ההכרח להבחין בין שני הסוגים הקודמים. אומר: כל החוקרים בתחום הרחבת השפה העברית קוראים לשני הסוגים, ולכל הסוגים והצבעים של תופעה זו, את המונח "הרכבה". ינאי מאשים את החוקרים בעניין זה, כי הוא רואה שהסוג הראשון של מלים מורכבות, כלומר אותן מלים שאינן כוללות חלק משותף ביניהן, שבהן ניתן להבחין בין שתי המלים ששולבו יחדיו בפשטות. תהליך של ניתוח או פירוק, ולכן הם אלה שעליהם חל המונח הזה, כלומר, "הרכבה". ואז ינאי נותן דוגמה לאמינות דבריו במלים הבאות: (תידק), הוא אומר: ברור שהיא מורכבת משתי המלים (תי + דק), (מדחום) שמשמעותה: (תרמומטר, מכשיר למדידת שינוי חום בגופים), שלדבריו ברור מאוד שהיא גם מורכבת משתי המלים (מד + חום), כלומר, הוא מאמין שמיזוג מלים אלו ודומיהן האחת עם חברתה, הוא חלש מבחינה פונטית והן מבחינה מורפולוגית; זה בניגוד לסוג המלים האחר, שנקרא במונח הקודם "הלחמה", ולכן הוא מחייב הבחנה בין שני הסוגים.⁽⁵³⁾

ההרכבה היא אחד מרבדי הקיצור במלים ובכיתויים של השפות, ומטרתה היא: חיבור שתי מלים יחד מבלי למחוק מהן דבר ליצירת מילה חדשה הנושאת את משמעותן של שתי המלים בצורה אחת. רוב המודרניסטים היו הזויים כשחשבו שההרכבה כהלחמה, או את ההלחמה כהרכבה, בעוד שההבדל ביניהן ברור, שכן בהלחמה יישמט אות או יותר מהמלים התורמות להיווצרות המילה החדשה, בעוד ששתי המלים היוצרים את ההרכבה נשארות ללא שינוי וללא מחיקה.⁽⁵⁴⁾

אולם ד"ר מוסטפא חסניין נוקט בעניין זה צד באותם חוקרים שאינם מבחינים בין שני הסוגים, כי למרות שהוא סבור שיש הבדל בין "ההרכבה" לבין "ההלחמה"; עם זאת, קיימת מחלוקת קלה שאינה מסתכמת בצורך להבחין ביניהן, שכן שני הסוגים מביאים בסופו של דבר לאותה תוצאה, שהיא הפקת שמות חדשים על-ידי מיזוג או חיבור של שתי מילים זו לזו. העניין הוא שהנוכחות של החלק המשותף הזה בין שתי המילים מקלה על תהליך הצטרפותן של שתי המילים זו לזו.⁽⁵⁵⁾

ולהלן הצורות החשובות ביותר של ההרכבה המיזוגית:

א. שם-עצם + שם-עצם, כגון (מְדַחֵם) המורכב מן (מְדַח + חֵם), שפירושו: (תרמומטר, מכשיר למדידת שינוי חום בגופים)⁽⁵⁶⁾.

ב. שם-תואר + שם-עצם, כגון: (רְמָקוּל) המורכב מן (רֵם + קוּל), שפירושו: (מכשיר או מתקן חשמלי משמש להשמעת או להגברת הקולות הנקלטים בו ולהשמעתם למרחוק או הקולות המשודרים במערכות שידור או הקלטה)⁽⁵⁷⁾.

ג. שם-עצם + שם-תואר, כגון: (תִּיזְדֵק) המורכב מן (חֵי + זֵק), שפירושו: (שמשמעותו: (בקטריה, ייצור זעיר מאוד חי או צומח, הנראה רק בהגדלה רבה במיקרוסקופ)⁽⁵⁸⁾.

ד. פועל + שם-עצם, כגון: (רִשְׁמְרוּחַ) המורכב מן (רִשֵּׁם + רוּחַ), שפירושו: (מכשיר מטאורולוגי, הרושם את מהירות הרוח ואת שינויי עצמתה וכיוונה מרגע לרגע, אנמוגרף)⁽⁵⁹⁾. כאן יש לציין כי בניין זה של הרכב נמצא בשפה העברית בשמות-עצם פרטיים מורכבים דוגמת השם (יִשְׁמְעָאֵל) שהוא מורכב מהפועל (יִשְׁמַע) שהוא צורת העתיד של הפועל (שִׁמַע) שמשמעותו: (קלט קול באוזניו, הגיעה אליו שמועה, סופר לו, נאמר לו, הקשיב, היטה אוזנו לקלוט את הנאמר לו, האזין, הבין, הכיר וידע)⁽⁶⁰⁾, ושם-העצם (אֵל) שמשמעותו: (אלוהים, כוח, יכולת)⁽⁶¹⁾. את שם-העצם הפרטי (יִשְׁמְעָאֵל) מוזכר במקרא כי אלוהים שמע אל בקשת אמו של הילד, כלומר יִשְׁמְעָאֵל: "וַיֹּאמֶר לָהּ מֵלֶאכֶּה ה' הַנֶּנֶךְ הָרָה וַיִּלְדֶּה בֵּן וְקָרְאת שְׁמוֹ יִשְׁמְעָאֵל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּה"⁽⁶²⁾

3 - הרכבה על-ידי חזרה על אותה מילה (צירוף הכפלה)⁽⁶³⁾

דרך זו של הרכבה יש למצוא, בייחוד בתיאורי-פועל, בשפה העברית. דוגמה לסוג זה של הרכבים הוא ההרכב האדורביאלי (יום יום), שפירושו: (בכל יום ויום)⁽⁶⁴⁾ והוא מורכב בדרך של הכפלת המילה (יום) שמשמעותה כשהיא לבדה: (הזמן משעת זריחת השמש ועד שקיעתה, תקופה של עשרים וארבע שעות)⁽⁶⁵⁾. דוגמה נוספת בהרכב (סוף סוף) שפירושו: (על כל-פנים, אחרי הכל, לאחר ציפייה או שהייה מרובה ביותר)⁽⁶⁶⁾, והוא מורכב על-ידי הכפלת המילה (סוף) שמשמעותה כשהיא לבדה: (קץ, אחרית, סיום)⁽⁶⁷⁾, ולחזור אליה ולכתוב

אותה פעמיים. דוגמה אחרת בהרכב (**אִישׁ אִישׁ**) שפירושו: (כל אחד)⁽⁶⁸⁾, והוא מורכב על-ידי הכפלת המילה (**אִישׁ**) שמשמעותה כשהיא לבדה: (אדם, אנוש, גבר, הזכר בבני-אדם, בעל לאישה, גיבור, אמיץ, מישהו)⁽⁶⁹⁾.

4 - הרכבה על-ידי ו'החיבור (צירוף איחוי)⁽⁷⁰⁾

כדי לבטא מושג אחד, השפה זקוקה לפעמים לשתי מלים שאינן נרדפות, אלא הרכבה של שני פעלים, שני שמות-תואר או שמות-עצם על-ידי הוספת אחת לשנייה בצורה מיוחדת. עם זאת, לפעמים עשויות להופיע שתי מלים המחוברות זו לזו בצירוף איחוי על-ידי (ו'החיבור) במקום הסמיכות, כגון: ההרכב (**מְקַחֵם-וּמְמַכְרֵם**) שמשמעותו: (קנייה ומחירה, משא-ומתן מסחרי), כמו-כן ההרכב (**מְשַׁאֵם-וּמְמַתֵּן**) שמשמעותו (עסק, מסחר, שיח-ושיג, דיון בין צדדים לשם בירור התנאים להסכם וכדומה, עיסוק, התעסקות, התנהגות)⁽⁷¹⁾. כאן יש לציין שבשיטה זו יש מבנים שונים:

א. שם-עצם + ו'החיבור + שם-עצם, כגון: (**דִּיּוּן-וְהַשְׁבּוּן**) שפירושו: (פרשת הדברים, פירוט הפעולות והעובדות)⁽⁷²⁾. דוגמה אחרת בהרכב (עור וְעַצְמוֹת) שפירושו: (כינוי לאדם או לבעל-חיים צנום וכחוש מאוד)⁽⁷³⁾

ב. שם-תואר + ו'החיבור + שם-תואר, כגון: (**אֵיִם וְנוֹרָא**), שפירושו: (רע ביותר, גרוע עד מאוד)⁽⁷⁴⁾.

ראוי לציין שלפעמים תימחק ו'החיבור מההרכב כשם שיש למצוא במספר של הרכבים, למשל, ההרכב (**צְמִדְהָמָד**), שפירושו: (זוג אנשים חיים או פועלים יחד בתיאום או ברוח טובה)⁽⁷⁵⁾, גם ההרכב (**אָדָם-וְזָאב**) שפירושו: (מישהוא המתנהג ביום כאדם רגיל ובלילות הופך לזאב טורף)⁽⁷⁶⁾, כמו-כן ההרכב (**אֵל-מְלֶךְ**) שפירושו: (כינוי לאלוהים)⁽⁷⁷⁾. על-כן, אחד היישומים המעשיים של שיטת הרכבה זו הוא שם-המספר המורכב, שהוא מספר המורכב מעשר עם אחד המספרים מ-1 עד 9, וביניהם ו'החיבור אלא שהיא לא מופיעה בכתב, המספר המורכב כולל מספרים מן (אחת-עשרה) עד (תשע-עשרה)⁽⁷⁸⁾. המקור של (חמש-עשרה), למשל, הוא (חמש ועשרה), והראיה למקור זה היא צירוף ו'החיבור לפני יחידת המספר בשפה האתיופית, כך נאמר: (עשר ושלושה) להביע את המספר (שלושה-עשר) לזכר, ונאמר: (עשרה ושלוש) להביע את המספר (שלוש-עשרה) לנקבה⁽⁷⁹⁾.

5 - הרכבה על-ידי צירוף של (שם-עצם + מילת-יחס + שם-תואר) או צירוף של (שם-תואר + מילת-יחס + שם-עצם)⁽⁸⁰⁾:

בשפה העברית, לפעמים, מצרפים אות-יחס או מילת-יחס אל החלק השני של ההרכב הנבנה בדרך של שני שמות-עצם הבאים בזה אחר זה, או בדרך של שם-תואר שאחריו בא שם-עצם, לדוגמה אנו מביאים את ההרכבים הבאים:

א. שם-עצם + אות-יחס + שם-עצם, כגון (**אוֹיֵב בְּנַפְשׁ**) שפירושו: (שונא שנאת מוות, מי שיש אתו סכסוך אישי מתמשך)⁽⁸¹⁾

ב. שם־עצם + מילת־יחס + שם־עצם, כגון (אָדָם מִן הַשּׁוּק) שפירושו: (איש פשוט ורגיל)⁽⁸²⁾.
ג. שם־תואר + אות־יחס + שם־עצם, כגון (אָפּוּי לְמַחְצָה) שפירושו: (לא גמור, לא מלוטש, נאמר על יצירה אמנותית או תוכנית פעולה)⁽⁸³⁾.

6 - הרכבה על־ידי צירוף (שם־עצם + שם־תואר)⁽⁸⁴⁾

הרכבים שנדון בהם בדרך זו של דרכי היווצרותם של ההרכבים אינם מסוג צירופי המלים הרגילים דוגמת (מְכוּנִית גְּדוֹלָה), או (פָּרַח יָפֵה). ההרכבים שנדון בהם בשיטה זו, שם־תואר שבהם מחובר אל השם שמתאר אותו באופן פיגרוטיבי: מטאפורי או מטונימי, ולפעמים באופן של ניגוד, לדוגמה ההרכב הנבנה על־יסוד מטאפורי (אֶהְבֶּה עֲנֹרֶת) שפירושו: (התאהבות עזה ונעדרת שיפוט ביחס למושא האהבה)⁽⁸⁵⁾, גם ההרכב הנבנה על־יסוד מטונימי (אִזְרַר יְרוּק) שפירושו: (כינוי לפעולה שהיתה אסורה לכתחילה ולבסוף הותרה, אישור לבצע משימה)⁽⁸⁶⁾, כמו־כן ההרכב הנבנה על־יסוד ניגוד (בְּתוּלָה זְקֵנָה) שפירושו: (אישה מבוגרת שלא התחתנה)⁽⁸⁷⁾.

7 - הרכבה על־ידי תחיליות:

תְּחִילִית או (פְּרָפִיֶס) היא: הברה נוספת הבאה בשם־עצם או בפועל לפני השורש: שהתנועה של האות התחילית היא תמיד (ו). או היא: שם מוסף שיש בו תוספת של תחילית לפני היסוד⁽⁸⁸⁾. לפי ד"ר מוסטפה חסנין, חלק מהתחיליות הללו, למשל (רַב, אֵי, אֶל, עַל), הן במקורן שמות־עצם, שמות־תואר או מיליות, ששימשו כתחיליות בעברית בת זמננו, ונראה שזה קרה בהשפעת השפות האירופיות, וזאת על־מנת לבקש לחקות את השפות הללו, ועל־ידי מלים אחרות כתרגום לתחיליות בשפות אלו, שבהן, כלומר שפות אלו, נעשה שימוש יתר באופן כללי, בעיקר בתחום הטרימינולוגיה המדעית. עם זאת, יש לציין כי תחיליות אלו עדיין משמשות כשמות במשמעויות הרגילות המקוריות שלהן לצד שימוש חדש זה.⁽⁸⁹⁾ בשפה העברית, כמו בשפות אחרות, יש מלים קבועות שמשמשות הרבה ליצירת הרכבים, מלים אלו חוזרות להופיע כמה וכמה בשימוש וניצבות לפנייהם של מלים אחרות שמתחברות עמהן, במספר גדול של הרכבים. לכן קוראים להן "תחיליות" מפני שהן מתחילות את ההרכב. בין התחיליות הבולטות ביותר בשפה העברית בת זמננו, אנו מפרטים את התחיליות הבאות עם דוגמאות⁽⁹⁰⁾:

1- (אֵי): זוהי בעצם מילת שלילה, שמשמעותה היא (לֹא, הֶעֱדָר, אֵין)⁽⁹¹⁾, אך היא משמשת גם כתחילית, והיא אחת התחיליות הנפוצות והמשומשות ביותר בשפה העברית בת זמננו, ודעה זו נתמכת במספר העצום של מלים שנוצרו על־ידי הוספת תחילית זו לראשם של שמות⁽⁹²⁾.

המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. אֵי + שם־עצם, כגון (אֵי־צֶדֶק) שפירושו: (עוול גלוי)⁽⁹³⁾.

ב. אֵי + שם־יחס מתאר, כגון (אֵי־זוּגִי) שפירושו: (מספר שאינו מתחלק בשתיים, פְּרָט)⁽⁹⁴⁾.

2- (רב): מילה זו היא, בעיקר, שם-תואר, שמשמעותה: (גדול במספר, מרובה, הפך מן "מעט", גדול בשטחו, נרחב, ארוך, עז, חזק, גדול בערכו, חשוב, נכבד)⁽⁹⁵⁾. המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. רב + שם-עצם, כגון (רבי־פ'ת) שפירושו: (גיבור, חזק)⁽⁹⁶⁾

ב. רב + שם-יחס מתאר, כגון (רבי־צדדי) שפירושו: (שיש בו צדדים רבים, המקיף או שם לבו לתחומים השונים שבנושא)⁽⁹⁷⁾.

3- (אל): מילית זו, בעיקר, היא מילת שלילה שמשמעותה: (לא, אין, אֶפְס).⁽⁹⁸⁾ המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. אל + שם-עצם, כגון (אלי־תלות) שפירושו: (חוסר-תלות, עצמאות)⁽⁹⁹⁾

ב. אל + שם-יחס מתאר, כגון (אלי־אנושי) שפירושו: (מעל ליכולתם של בני-אדם רגילים)⁽¹⁰⁰⁾

4- (על): מילה זו היא שם-עצם זכר, שמשמעותה: (גִּבֹּה, רום, עליון)⁽¹⁰¹⁾. המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורה הבאה:

על + שם-יחס מתאר, כגון (עלי־טבעי) שפירושו: (מופעל באמצעות כוחות מסתוריים או מייצג אותם)⁽¹⁰²⁾

5- (תת): מילית זו היא מילת-יחס, שמשמעותה: (מתחת, למטה מאיזה דבר)⁽¹⁰³⁾, המילית הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. תת + שם-עצם, כגון (תת־יבשת) שפירושו: (שטח ארץ גדול כחלק מייבשת)⁽¹⁰⁴⁾

ב. תת + שם-יחס מתאר, כגון (תת־תקני) שפירושו: (למטה מן התקן הדרוש)⁽¹⁰⁵⁾

ג. תת + שם-תואר, כגון (תת־אדום) שפירושו: (מתחת לאדום, אחרי האדום)⁽¹⁰⁶⁾

6- (בעל): מילה זו היא שם-עצם זכר, שמשמעותה: (איש שנשא איה, בן-זוג לאישה, אדון, מי שיש לו שליטה על משהו שהדבר הוא ברשותו או שהוא קניינו, שם האל הראשי אצל הכנענים הקדמונים, שם נסמך לשמות ולתאורים שונים לציון תכונות, מידות, עיסוקים וכדומה)⁽¹⁰⁷⁾. המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. בעל + שם-עצם, כגון (בעל־בשר) שפירושו: (אדם שמן)⁽¹⁰⁸⁾.

ב. בעל + שם-מספר, מל: (בעל נשים) שפירושו: (המדבר אחד בפה ואחד בלב, מי שאין פיו ולבו שווים)⁽¹⁰⁹⁾

ג. בעל + שם-יחס מתאר, כגון (בעל־ביתי) שפירושו: (קרתני, של בורנני זעיר: אדם עם השקפות, בעל־ביתיות, פסיכולוגיה בעל־ביתית)⁽¹¹⁰⁾.

ד. בעל + שם-תואר, כגון (בעל־בטוח) שפירושו: (אדם מהימן, מי שאפשר לסמוך עליו ולבטוח בו).⁽¹¹¹⁾

7- (בָּן): מילה זו היא שם־עצם זכר, שמשמעותה: (ילד, נער, עלם, כל איש ביחס אל הוריו, כינוי של קרבה וחיבה מגדול לצעיר ממנו, זכר, צעיר, תלמיד, תושב מקום מסוים, בעל גיל מסוים, צעיר ורך בבעלי־חיים, חייב, מגיע לו, ראוי לו, ניתן לו)⁽¹¹²⁾. המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. בָּן + שם־עצם (פרטי), כגון (בָּן־זוֹד) שפירושו: (כינוי למשיח)⁽¹¹³⁾

ב. בָּן + שם־עצם (כללי), כגון (בָּן־בְּצוּעַ) שפירושו: (שניתן לבצעו, לממשו ולהגשימו).⁽¹¹⁴⁾

ג. בָּן + שם־מספר, כגון (בָּן־שֶׁבַע) שפירושו: (מי שנולד לשבעה חודשים)⁽¹¹⁵⁾

8- (בֵּין): מילה זו היא בעיקר מילת־יחס, שמשמעותה: (בתוך, באמצע, לא בקצה מזה ולא בקצה מזה, מזה ומזה, של זה וזה)⁽¹¹⁶⁾. המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורה הבאה:

בֵּין + שם־יחס מתאר, כגון (בֵּין־לְאָמִי) שפירושו: (אינטרנציונלי, נוגע לאומות שונות)⁽¹¹⁷⁾.

9- (דוּ): מילה זו היא שם־מספר, שמשמעותה: (שְׁנַיִם, שְׁתֵּים)⁽¹¹⁸⁾. המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. דוּ + שם־יחס מתאר, כגון (דוּ־מְשֻׁמְעִי) שפירושו: (ניתן להבינו בכמה דרכים, עמום)⁽¹¹⁹⁾

ב. דוּ + שם־עצם, כגון (דוּ־קָרָב) שפירושו: (מלחמת־שניים)

ג. דוּ + שם־תואר, כגון (דוּ־חֵי) שפירושו: (בעל־חיים היכול לחיות ביבשה ובמים)⁽¹²⁰⁾

10- (חָד): מילה זו היא שם־מספר, שמשמעותה: (אֶחָד).⁽¹²¹⁾ המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. חָד + שם־עצם, כגון (חָד־דְמוּתִיּוֹת) שפירושו: (תכונתו של בעל דמות אחת).⁽¹²²⁾

ב. חָד + שם־יחס מתאר, כגון (חָד־סוּגִי) שפירושו: (בעל סוג אחד)⁽¹²³⁾

11- (בָּר): מילה זו היא שם־עצם של זכר, שמשמעותה: (בָּן)⁽¹²⁴⁾ המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורה הבאה:

בָּר + שם־עצם, כגון (בָּר־חֶלּוֹף) שפירושו: (בלתי יציב)⁽¹²⁵⁾.

12- (אָנְטִי): היא מלית הבאה לפני שמות ותאורים שונים להוראת שלילה וניגוד, שמשמעותה: (נגד).⁽¹²⁶⁾ המלית הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. אָנְטִי + שם־עצם, כגון (אָנְטִי־שְׁמִיּוֹת) שפירושו: (שנאת בני הגזע השמי במיוחד שנאת ישראל).⁽¹²⁷⁾

ב. אָנְטִי + שם־יחס מתאר, כגון (אָנְטִי־שְׁמִי) שפירושו: (מתנגד ושונא את בני הגזע השמי ובמיוחד שונה ישראל, צורר היהודים).⁽¹²⁸⁾

13- (בְּלָתִי): מילת־שלילה, שמשמעותה: (בְּלָ, בְּלִי, אִי, אִין, לֹא).⁽¹²⁹⁾ המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורות הבאות:

א. בְּלִתִּי + שִׁמְתוֹאֵר, כגון (בְּלִתִּי־מַגְבֵּל) שפירושו: (אינסופי, שאין עליו כללים).⁽¹³⁰⁾

ב. בְּלִתִּי + שִׁמְיַחַס מֵתֵאֵר, כגון (בְּלִתִּי־אֲמַצְעֵי) שפירושו: (ישיר, חסר גיבונים).⁽¹³¹⁾

14- (בַּת): מילה זו היא שִׁמְעֵצֵם של נקבה, שמשמעותה: (ילדה, נערה, כל אישה ביחס להוריה, ולד־נקבה של

בעל־חיים, ילידה או תושבה במקום פלוני, כינוי של חיבה בפי גדול לקטנה ממנו, ילדה, נערה, תלמידה)⁽¹³²⁾.

המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה לפי הצורה הבאה:

בַּת + שִׁמְעֵצֵם, כגון (בַּת־חַיּוֹךְ) שפירושו: (חיוך קל).⁽¹³³⁾

15- (חֶסֶר): מילה זו היא שִׁמְעֵצֵם של זכר, שמשמעותה: (העדר, היות חסר, היות דבר פחות מן הדרוש,

מחסור)⁽¹³⁴⁾ המילה הזאת באה עם המילה שלאחריה בהרכב לפי הצורה הבאה:

חֶסֶר + שִׁמְעֵצֵם, כגון (חֶסֶר־לֵב) שפירושו: (כינוי לטפשות, בערות)⁽¹³⁵⁾.

ההרכבים הכפולים⁽¹³⁶⁾

דרך המחקר שלנו שמנו לב שיש כמה שמות מורכבים שההרכבה שלהם כפולה. הכוונה כאן היא להרכבים

המכילים שני יסודות, כך שהיסוד השני הוא הרכב בפני עצמו, והוא לרוב, כלומר החלק השני של ההרכב, נבנה

בדרך של סמיכות. לכן, שמנו מונח מיוחד לסוג זה של שמות מורכבים, שהוא "ההרכב הכפול" או "ההרכבה

הכפולה".⁽¹³⁷⁾ לשם דוגמה אנו מביאים את ההרכבים הבאים:

1- (אֵב בֵּית־דִּין) פירושו של ההרכב: (שופט היושב בראש צוות שופטים)⁽¹³⁸⁾. ההרכב הכפול הזה נבנה בדרך

של (שני צירופי־סמיכות), כדלהלן:⁽¹³⁹⁾

צירוף־סמיכות (1)

נסמך	+	סומך
אֵב (שִׁמְעֵצֵם) + {בֵּית (שִׁמְעֵצֵם) + דִּין (שִׁמְעֵצֵם)}		
נסמך	+	סומך

צירוף־סמיכות (2)

2- (אֵבֶל וְחַפּוּי־רֵ' אֵשׁ) פירושו של ההרכב: (אדם שהתנהגותו מעידה שהוא שרוי ביגון כבד)⁽¹⁴⁰⁾. ההרכב

הכפול הזה נבנה בדרך של (צירוף־סמיכות) ו(צירוף־חיבור) ביחד, כדלהלן:⁽¹⁴¹⁾

צירוף־סמיכות

נסמך	+	סומך
אֵבֶל (שִׁמְתוֹאֵר) + וְחַפּוּי־רֵ' (שִׁמְתוֹאֵר) + רֵ' אֵשׁ (שִׁמְעֵצֵם)		

צירוף־חיבור

3- (בְּלִיַּי־בְּעַל־תְּקִלִּית) שפירושו: (כינוי לאלוהים, שאין לא סוף).⁽¹⁴²⁾ ההרכב הכפול הזה נבנה בדרך של (תחילית) ו(צירוף־סמיכות) ביחד, כדלהלן:⁽¹⁴³⁾

צירוף־סמיכות

סומך

נסמך

בְּלִיַּי (מילת שלילה - תחילית) + { בְּעַל (שם־עצם) + תְּקִלִּית (שם־עצם) }

ההרכבים במקרא

יצירת מלים מורכבות היא תופעה חדשה יחסית בשפה העברית, שכן מלים מורכבות הן מעטות בלשון התורה ובשפת הרבנים. מתוך (246) המלים המורכבות שנספרו במילון אבן שושן (המילון החדש), (10) הן מלים מורכבות בלשון התורה, (18) הן מלים מורכבות בלשון הרבנים, ו(7) הן מלים מורכבות ממקורות אחרים. לגבי החלק הגדול שנשאר, זה מהתפתחות העברית החדשה.⁽¹⁴⁴⁾ המסקנה שאנו יכולים להסיק ממספרים אלה היא שתופעת המלים המורכבות זרה לרוח השפה העברית, ואם נמצא חלק מהן כתובות בצורת מילה בודדת, הרי שזו המצאה של העברית החדשה. כתוצאה מההשפעה ההולכת וגוברת של שפות אירופה על השפה העברית המודרנית והניסיון לפשט את התרכובות הללו עד כדי הפיכתן למלים בודדות והתרחקות מהכללים שלהן והגדרתן באופן הסותר את כללי העברית לגבי הגדרת מלים מורכבות.⁽¹⁴⁵⁾ כאן יש לציין שדוגמות של הרכבת שתי מלים, או יותר, להוראת מושג אחד, שאיננו נכלל בכל אחת מהן כשהיא לעצמה, נמצא אותן בכמות לא מבוטלת כבר במקרא, למשל: (מְשַׁלַּח־יָד), שמשמעותו: עסק, דבר שאדם עוסק בו, גם: מקצוע, התעסקות קבועה מיוחדת של אדם לצורכי מחייתו.⁽¹⁴⁶⁾ למשל: "כִּי אִם לִפְנֵי יְהוָה אֵל הָיִךְ תִּאֲכַלְנוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֵל הָיִךְ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְשִׁמְחֶתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֵל הָיִךְ בְּכָל מְשַׁלַּח יָדְךָ".⁽¹⁴⁷⁾ דוגמה נוספת להרכבים במקרא היא ההרכב: (אֶת־נֶפֶשׁ) שמשמעותו: (חשק, רצון, תשוקה).⁽¹⁴⁸⁾ למשל: "רַק בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ תִּזְבַּח וְאֲכַלְתָּ בָּשָׂר כִּבְרֶכֶת יְהוָה אֵל הָיִךְ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ בְּכָל שַׁעְרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטְּהוֹר יִאֲכַלְנוּ כַּצְּבִי וְכִאֲיֵל".⁽¹⁴⁹⁾ ועוד. יתר על כן, ההרכבים מופיעים במקרא בעיקר גם בשמות פרטיים, כגון: (בְּנִימִין), שהוא שם עצם פרטי המורכב מן (בן + ימין), למשל: "בְּנִימִין זָאב יִטְרַף, בְּבֹקֶר יִאֲכַל עֵד; וְלַעֲרָב, יִחַלֵּק שָׁלַל".⁽¹⁵⁰⁾

התפקידים הלשוניים של ההרכבים בשפה העברית

ניתן להגדיר את הפונקציות החשובות ביותר של ההרכבה בשפה העברית באמצעות הנקודות הבאות:

1 - להעשיר את הרטוריקה והספרות.⁽¹⁵¹⁾

להרכבה יש תפקיד בהעשרת הרטוריקה והספרות. דרך המחקר הזה שלנו מצאנו מספר של הרכבים בשפה העברית, שמשמשים כמשלים. לדוגמה, ההרכב (עוֹרֵב הַפּוֹרֵחַ) שמשמשים בו כמשל ופירושו: (משל לדבר שאין בו ממש)⁽¹⁵²⁾, והוא מורכב בדרך הרכבה של (שם־עצם + שם־תואר) משתי המלים: (עוֹרֵב) שמשמעותה (שם

כולל למשפחת עופות הנמנים עם סדרת ציפורי-שיר, והם נבדלים מציפורי-השיר הרגילות בגודל גופם ובקול צריחתם (החזק),⁽¹⁵³⁾ המתחברת עם המילה (פּוֹרֵחַ), שמשמעותה: (טס, מעופף)⁽¹⁵⁴⁾. דוגמה אחרת לפתגמים שבנויים דרך הרכבה הוא ההרכב (עָרוֹם פְּשׁוּעֵל) שפירושו: (אדם פיקח וערמומי, והוא משמש כמשל למישהו ערום ובעל-מזימות)⁽¹⁵⁵⁾, והוא מורכב משתי המלים (עָרוֹם) שמשמעותה: (חכם ופיקח, בעל-מזימות, בעל-תחבולות, ובהשאלה: חכם להרע, הנוהג בחוכמה להכשיל אחרים או לסבב עניינים לטובתו הפרטית)⁽¹⁵⁶⁾, והמילה (שׁוּעֵל) שמשמעותה: (סוג של בעלי-חיים ממשפחת הכלבים והוא בעל-חיים לילי ושוכן במאורות באדמה והוא יוצא בלילות לשחר לטרף. השועל נחשב לבעל-חיים ערום בשל זהירותו וזריזותו בציד הטרף ולפיכך נתחברו עליו משלים רבים)⁽¹⁵⁷⁾ ושתי המלים מתחברות ביניהן בדרך של (שם-תואר + מילת-יחס + שם-עצם). ויש עוד בשפה העברית מספר של הרכבים המשמשים כמשלים בנסיבות ובתנאים שונים לכל הצדדים של החיים.

2. להוסיף מבנים ומשמעויות חדשים:⁽¹⁵⁸⁾

מתברר לנו מההגדרות והמאפיינים של ההרכבה והשם המורכב שהוזכרו לעיל כי להרכבה יש תועלת ותפקיד בהעשרת השפה, שכן בהרכבה רוכשות שתי המלים המשתלבות זו לזו משמעות חדשה, לאף אחת מהן לא הייתה לפני ההרכבה.⁽¹⁵⁹⁾ בשפה העברית אנו מוצאים הרכבים רבים שתרמו להעשרת הלקסיקון העברי במבנים חדשים ומשמעויות בתחומים שונים, ויש לכך דוגמאות רבות. אלא שהמילה (בִּית) הייתה אחת המלים העבריות שמילאו תפקיד חשוב ביצירת ביטויים מודרניים, הרכבים, דרך הצטרפותה למלים אחרות. המילה (בִּית) שיחקה תפקיד חשוב וגדול בהמצאת צירופי לשון חדשים מתוך ביאתה עם מלים חוזרות במקורן לשפת המקרא, ומכיוון שהמילה (בִּית) היא גם מקראית במקורה, לכן היו כל הביטויים החדשים כאן מתהווים מצירופן של שתי מלים מקראיות. הרכבים אלה הובילו למשמעויות והוראות שונות: פוליטיות, שיפוטיות, מסחריות, דתיות, ספרותיות ועוד. בהצטרפותה של מילה מסויימת למלים אחרות, נוצרות משמעויות וקונוטציות חדשות, כגון שמות ערים, מוסדות או מושגים אחרים שאולי הדובר לא יוכל לבטא אותן על-ידי מילה אחת. ישנן דוגמאות רבות לכך בשפה העברית, כולל שם העצם המורכב (בִּית סֵפֶר)⁽¹⁶⁰⁾. כאן יש לציין, שדרך החיפוש שלנו במילונים העבריים, לא מצאנו מילה אחת שמציינת את המושג הזה כשהיא לעצמה, אלא לאחר שהמילה (סֵפֶר) שולבה עם המילה (בִּית), ולכן להרכב הזה היה תפקיד יעיל בביטוי משמעויות וקונוטציות שלא ניתן היה לבטא, אלמלא השימוש בתופעת "ההרכבה" והעסקתה למטרה זו.⁽¹⁶¹⁾

3 – ניסוח שמות של המצאות ומונחים מדעיים:⁽¹⁶²⁾

הפונקציה והחשיבות של ההרכבה מתגלים כאן ברור, מכיוון שלעתים קרובות מילה אחת אינה יכולה לבטא את המשמעות של ההמצאה או המונח המדעי אלא לאחר הרכבתה עם מילה אחרת. להלן דוגמאות לתפקודה של ההרכבה בניסוח שמות המצאות ומונחים מדעיים בשפה העברית הן למשל: (רְשָׁמָקוּל), שהוא שם מורכב של שתי

המלים (רָשָׁם + קוֹל) והוא השם של אחת ההמצאות המודרניות, וגם השם (חִידָק) שהוא שם מורכב של שתי המלים (חִי + דָק), שהוא מונח המשמש בביולוגיה. גם ההרכב (מִדְחָם) שהיא שם עצם מורכב משתי המלים (מִד + חָם) שהוא מונח רפואי, וכן ההרכב (אַלְחוּט) המורכב מן (אַל + חוּט) המשמש בתחומים מגוונים, בצבא, משטרה ועוד⁽¹⁶³⁾.

4 - ניסוח שמות-עצם פרטיים של בני-אדם, בעלי-חיים, מדינות, ערים, טבע: ⁽¹⁶⁴⁾

יש להרכבים תפקיד בולט בהיווצרותם של שמות-עצם פרטיים, למשל השם (יִשְׁמָעֵאל) שהוא מורכב משתי מלים: (פועל בזמן עתיד + שם-עצם) (יִשְׁמַע + אֵל). דוגמה אחרת בשם-העצם הפרטי (בְּנִימִין), שהוא שם-עצם פרטי המורכב משתי מלים: (שם-עצם + שם-עצם) (בֵּן + יִמִּין), שמוזכר במקרא: "בְּנִימִין זָאב יִטְרֹף, בֶּבֶקָר יֵאָכֵל עֵד; וְלַעֲרָב, יַחְלַק שָׁלַל"⁽¹⁶⁵⁾. דוגמה אחרת בשם (בֵּת-יַעֲנָה) שהוא שם של בעל-חיים (עוף דורס מעופות המדבר הליליים)⁽¹⁶⁶⁾ והוא מורכב משתי מלים: (שם-עצם + שם-עצם) (בֵּת + יַעֲנָה) והוא גם מוזכר במקרא: "וְרָבְצוּ שָׁם צִיִּים וּמְלָאוּ בְּתֵיחֶם אֲחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת-יַעֲנָה וְשָׁעִירִים יִרְקְדוּ שָׁם"⁽¹⁶⁷⁾. דוגמה אחרת היא בשם-העצם הפרטי (אַרְצוֹת-הַבְּרִית) שהוא שם של מדינה גדולה במרכז אמריקה הצפונית הבנויה מפדרציה של 50 מדינות (משנה)⁽¹⁶⁸⁾. השם הזה מורכב משתי מלים: (שם-עצם + שם-עצם) (אַרְצוֹת + בְּרִית). דוגמה לשמות מורכבים של ערים הוא שמה של העיר (תֵּל-אַבִּיב) שהוא: (שם העיר העברית הראשונה, שנוסדה כשכונה בשנת 1909)⁽¹⁶⁹⁾. השם הזה מורכב משתי מלים (שם-עצם + שם-עצם) (תֵּל + אַבִּיב). דוגמה אחרת בהרכב (יַם-סוּף) שהוא: (כינוי לים האדום ובייחוד ללשון-הים שבין מצריים לחצי-האי סיני)⁽¹⁷⁰⁾. השם הזה מורכב משתי מלים (שם-עצם + שם-עצם) (יַם + סוּף).

המסקנות:

- 1- בדרך-כלל, הרכבת שמות היא תופעה לשונית שהתפרצה בקרב השפה העברית החדשה ביותר, ויש לה הופעות מעטות בלשון התורה ובשפת הרבנים. והיא השתרעה על-פני השפה העברית באמצעות השפעתן של שפות אירופה, כמו האנגלית והיוונית ועוד.
- 2- מינו של ההרכב הנבנה בדרך של תחילית עם שם-עצם, נקבע לפי מינו של שם-העצם שיבוא לאחר התחילית, בגלל שיש הרבה תחיליות שאינן מלים עצמאיות ואין להן מין דקדוקי משלהן, לכן צריך לומר, למשל (אִי-הבנה מצערת), (דו-שיח מעניין) וכדומה.
- 3- מקורם של כמה הרכבים בשפה העברית חוזר לשפות אחרות, כגון ההרכב האדובריאלי (תְּצַיִחֲצִי) שפירושו (באופן שווה, חצי לחצי). בין השמות המורכבים שמקורם לא בשפה העברית אלא ממקורות לועזיים, למשל, השם המורכב (אֶמְכָּל) בלשון המאוחרת, שמשמעותו: (כינוי לאחד מראשי הפקידים שהיו בבית המקדש, נשיא סוכן, מנהל)
- 4- בשפה העברית יש כמה הרכבים שמשמשים כפתגמים ומשלים, ויש להם אופי פיגורטיבי, כגון: ההרכב (עוֹרֵב הַפּוֹרֵחַ).
- 5- הדרך הנפוצה ביותר ליצירת שמות מורכבים בעברית היא הדרך של הסמיכות, כגון (אֶרְצוֹת-הַבְּרִית).
- 6- יש מספר של מלים שיחקו תפקיד חשוב ביצירת הרכבים שונים והעשרתו של המילון העברי, במיוחד יצירת הרכבים אידיומטיים ששימשו בתחומים שונים, בין המלים אלו היא המילה (בֵּית).
- 7- דרך ההרכבה המסתמכת על מיזוג היא בעלת תפקיד חשוב ובולט ביצירת הרכבים רבים שהם בעיקר שמות-עצם פרטיים של בני-אדם, למשל בשם (יִשְׁמַעֵאל).
- 8- יש כמה שמות מורכבים שההרכבה שלהם כפולה. כלומר הרכבים המכילים שני יסודות, כך שהיסוד השני הוא הרכב בפני עצמו, והוא לרוב, כלומר החלק השני של ההרכב, נבנה בדרך של סמיכות, ושמנו המונח "הרכב כפול" לסוג זה של הרכבים.

Abstract

The formation ways of the compounds and their functions in the Hebrew language

By Ahmed Jasim Mohammed

And Ahmed Abbas Ali

This study is a morphological-lexical study, and it refers to the role of the morphological and lexical aspects in the study of the language and highlighting the features of one of the linguistic phenomena in the Hebrew language, which is the phenomenon of "Compounding". This research examines a special type of names in the Hebrew language, which is the "compound name" from various aspects, namely: the meaning of the term "Compound", where the focus of this research is on the study of the assembly process that leads to the creation of complex names in particular, as well as referring to the most important characteristics of this type of names in the Hebrew language, also, the research refers to the most important opinions of Hebrew and non-Hebrew grammarians and linguists towards this linguistic phenomenon. The study also refers to a number of methods and mechanisms in which the "Compounds" are formulated in the Hebrew language, and to the identification of the most important characteristics of the relationship between the "Compound" and the "Idiomatic expression". Furthermore, the study also indicates the extent of the presence of names of this type in the texts of the Bible and the most important compound names mentioned in it. At the end of the study, the two researchers identified a number of linguistic roles performed by the compound names and the role of the compounds in the Hebrew lexicon and Hebrew literature.

Keywords: Hebrew language - morphology - compound - linguistic functions.

השוליים של המחקר

- (1) אורה (רוזריג) שורצולד, פרקים במורפולוגיה עברית, כרך א, יחידות 1-3, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 2002, עמ' 11.
- (2) מאיה אגמון-פרוכטמן, עמנואל לאון, פרקים בתולדות הלשון העברית, יחידה 8, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1994, עמ' 49.
- (3) האמד מרהון חמד, תפקיד הסלנג הישראלי בטרמינולוגיה הפוליטית, חיבור של תואר דוקטור לפילוסופיה בשפה העברית, פקושת השפות, אוניברסיטת בגדאד, מחלקת השפה העברית, 2015, עמ' 74, 75.
- (4) صبحي الصالح، دراسات في فقه اللغة، ط 3، بيروت، 1968، ص 167.
- (5) האמד מרהון חמד, שם, עמ' 76.
- (6) עירית מאיר, תפיסת צורת הרבים של מילים דו-בסיסיות בעברית, בתוך: בלשנות עברית כתב-עת לבלשנות עברית תיאורית, חישובית ויישומית, גליון 62-63, אוניברסיטת בראילן, רמת-גן, תשס"ט, עמ' 63, 64, 65.
- (7) רפאל ניר, דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1993, עמ' 67.

- (8) רבקה הלוי, תפקודן של יחידות מילוניות מורכבות לצד מקבילותיהן הפשוטות: הרהורים על דמותה של העברית בת ימינו, לשוננו, סג, ג-ד, קונטרסים עממיים לענייני לשון, עורכים: ע' איתן ומ' מדן, הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית, ירושלים, 2001. עמ'293.
- (9) רפאל ניר, דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו, שם, עמ'84.
- (10) עוזי אורנן, המילה האחרונה, מנגנון התצורה של המילה העברית, הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, ישראל, 2003, עמ'77.
- (11) Rosén, Haiim B, Contemporary Hebrew. The Hague, Mouton de Gruyter, Paris, 1977, p.144.
- (12) د. إبراهيم السامرائي، فقه اللغة المقارن، دار العلم للملايين، بيروت، 1983م، ص63.
- (13) Lngo plag, Word-Formation in English, Cambridge University Press, 2003, p.135.
- (14) ستيفن اولمان: دور الكلمة في اللغة، ترجمة: كمال محمد بشر، مكتبة لبنان 1975، عמ'136، 137.
- (15) יגאל ינאי, מלים מולחמות, הלחמה כדרך תצורה של מלים, ספר זיכרון לנ"ה טור-סיני, ירושלים, ר"ח הכהן בע"מ, תשנ"א, עמ'26.
- (16) Norman C. Stageberg: An introductory English Grammar: Holt, Rinehart and Winston: 1981, p.117.
- (17) זינה אייזד קאסם אל-ורדי, המבנה המורפולוגי והסימנטי למונח הצבאי הישראלי (עיון לקסיקלי), חיבור של תואר שלישי (PhD) בשפה העברית, אוניברסיטת בגדאד, פקולטת השפות, מחלקת השפה העברית, 2015, עמ'190, 191. ראה גם: אברהם אבן-שושן, המילון החדש, ק - ר, הוצאת קרית-ספר בע"מ, ירושלים, 1979, עמ'2531.
- (18) רפאל ניר, סמאנטיקה עברית - משמעות ותקשורת, יחידה 3-1, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989, עמ'100. ראה גם: זינה אייזד קאסם אל-ורדי, שם, עמ'193.
- (19) Elke Ronneberger-Sebold, Blending between grammar and Universal Cognitive Principles (Evidence from German, Farsi, and Chinese): in: Cross-disciplinary Perspectives on Lexical Blending: by: Pierre Arnaud, francois Manis, Vincent Renner: Wlter De Gruyter, 2012., p.117.
- (20) אברהם אבן-שושן, שם, ק - ר, עמ'2306.
- (21) Norman C. Stageberg, Ibid, p.124.
- (22) ستيفن اولمان، مصدر سابق، ص136، 137. ראה גם: רפאל ניר, דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו, שם, עמ'95.
- (23) سيد سليمان عليان، في النحو المقارن بين العربية والعبرية، ط1، الدار الثقافية للنشر، القاهرة، 2002، ص56.
- (24) א. בן-אור, לשון וסגנון - דרכי ההבעה העברית, ספר ראשון, הוצאת ספרים יזרעאל, תל-אביב, 1967, עמ'89.
- (25) רפאל ניר, הוראת העברית כלשון אם, הוצאת ספרים "עמיחי" בע"מ, תל-אביב, 1974, עמ'80, 81. ראה גם: רפאל ניר, מבוא לבלשנות, יחידה 6 - 7, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989, עמ'71.
- (26) אברהם אבן-שושן, שם, ה - ט, עמ'751.
- (27) זינה אייזד קאסם אל-ורדי, שם, עמ'195.
- (28) א. בן-אור, שם, עמ'89.
- (29) אירנה בוטוויניק, גלית אדם, מבוא לבלשנות תאורטית, חלק ב, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 2012, עמ'43.
- (30) יצחק שלזינגר, פרקים בתולדות הלשון העברית, יחידה 11, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1994, עמ'37, 38.
- (31) <https://benyehuda.org/read/8165>
- (32) معالي حسين علي، العبارة الاصطلاحية في اللغة العبرية الحديثة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة العبرية، 1997م، ص81.
- (33) רפאל ניר, דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו, שם, עמ'95.

- (34) מֵעָלִי חֲסִינ עֲלִי, מִסְדֵּר סָבִיב, ע' 84, 85. וּלְגַבִּי מִשְׁמַעוֹתוֹ הֵהֲרֵכֵב (בֵּית־הַכְּנֶסֶת) רָאָה: אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, י - מ, עמ' 1077.
- (35) מֵעָלִי חֲסִינ עֲלִי, מִסְדֵּר סָבִיב, ע' 84, 85. וּלְגַבִּי מִשְׁמַעוֹת הֵהֲרֵכֵב (קוֹצוֹ שֶׁל יוֹד) רָאָה: אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ק - ר, עמ' 2319.
- (36) אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ה - ט, עמ' 903.
- (37) שֵׁם, עמ' 804.
- (38) שֵׁם, נ - צ, עמ' 2214.
- (39) רִפְאֵל נִיר, הוֹרָאת הָעֵבְרִית כְּלִשׁוֹן אִם, שֵׁם, עמ' 77. רָאָה גַם: ר. לְנִדְאוֹ, הַצִּירוֹף הַכּוּבּוֹל בְּלִשׁוֹן הָעֵבְרִית שֶׁל יִמִּינוֹ - בִּיקוּרֹת וּפְרָשְׁנוֹת, כְּתָב עַת לְסִפְרוֹת, לִשׁוֹן, הִיסְטוֹרִיָה וְאַסְתֵּטִיקָה, חוֹבֵרֵת מִס' 1, אוּנִיבֵרְסִיטֵת בֵּר אֵילָן, רֵמֶת גָּן, 1970, עמ' 82, 83.
- (40) מֵעָלִי חֲסִינ עֲלִי, מִסְדֵּר סָבִיב, ע' 85, 86, 87.
- (41) רִבְקָה הַלּוּי, שֵׁם, עמ' 297.
- (42) אִירָנָה בּוֹטוּוִינִיק, גְּלִית אָדָם, שֵׁם, עמ' 44.
- (43) אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, א - ד, עמ' 226.
- (44) שֵׁם, י - מ, עמ' 1113.
- (45) שֵׁם, א - ד, עמ' 25.
- (46) רוֹבִיק רוֹזֶנְטַל, מִילוֹן הַצִּירוֹפִים, כְּתָר, תִּלְ-אֲבִיב, 2009, עמ' 15.
- (47) אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ה - ט, עמ' 903.
- (48) עוֹזִי אוֹרְנָן, שֵׁם, עמ' 76. בְּתוֹךְ: ד. מִסְדֵּר מִסְדֵּר מִסְדֵּר חֲסִינִין, אֲלֻמָּת מִרְכָּבָה בֵּין הָעֵבְרִית וְהָעֵרָבִית (דְּרָסָה מְקָרָנָה), מִגְלַת כְּלִיַּת הַלְּגָת וְהַתְּרַגְמָה, הַעֵדָד 17, יוּלִיּוֹ 2019, ע' 16.
- (49) אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ש - ת, עמ' 2742.
- (50) רִפְאֵל נִיר, הַתְּרַחֲבוֹת הַמִּילוֹן הָעֵבְרִי כִּיצֵד? לְשׁוֹנָנוּ לְעַם כְּרֵךְ 26 (אֹ-כּוֹ), 1975, עמ' 255, 256. רָאָה גַם: אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ק - ר, עמ' 2531.
- ⁵¹ (Eytan, Eli: Linguistic Problems of Modern Hebrew, Encyclopaedia Judaica, volume 8, pp. 672-680, second edition, Jerusalem: Keter Publishing House LTD, 2007, p. 676 - 677)
- בְּתוֹךְ: ד. מִסְדֵּר מִסְדֵּר מִסְדֵּר חֲסִינִין, מִסְדֵּר סָבִיב, ע' 16. וּלְגַבִּי שְׁנֵי הֵהֲרֵכֵבִים (אוֹפְנוֹעַ) וְ(מְזוֹר) רָאָה: אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, א - ד, עמ' 41, ק - ר, עמ' 2530.
- (52) ד. מִסְדֵּר מִסְדֵּר מִסְדֵּר חֲסִינִין, מִסְדֵּר סָבִיב, ע' 17.
- (53) יְגָאֵל יִנְאִי, שֵׁם, עמ' 27. וּלְגַבִּי שְׁתֵּי הֵהֲרֵכֵבִים (חִיָּדֵק) וְ(מְדָח'ם) רָאָה: אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ה - ט, עמ' 751, י - מ, עמ' 1234.
- (54) מִשְׁתָּאֵק עֲבָס מֵעַן, הַמְּעַמְּ מִפְּעֵל בִּי פִּיחַ הַלְּגָה, ט 1, דָר אֲלֻמָּת הָעֵלְמִיָה, בֵּירוֹת, 2001, ע' 63, 64.
- (55) ד. מִסְדֵּר מִסְדֵּר מִסְדֵּר חֲסִינִין, מִסְדֵּר סָבִיב, ע' 18.
- (56) אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, י - מ, עמ' 1234.
- (57) שֵׁם, ק - ר, עמ' 2531.
- (58) שֵׁם, ה - ט, עמ' 751.
- (59) יַעֲקֹב כְּנַעֲנִי, הַמִּילוֹן הָעֵבְרִי הַמְּלֵא, ר - ת, הוֹצָאת מִילוֹנִים לְעַם, יִשְׂרָאֵל, 1998, עמ' 5587.
- (60) אֲבֵרָהֶם אֲבֵן־שׁוֹשֵׁן, שֵׁם, ש - ת, עמ' 2731.
- (61) שֵׁם, א - ד, עמ' 90.

- (62) בראשית: טז / יא.
- (63) החוקרים.
- (64) אברהם אבן-שושן, שם, י – מ, עמ'945.
- (65) שם, י – מ, עמ'945.
- (66) שם, נ – ז, עמ'1775.
- (67) שם, נ – ז, עמ'1775.
- (68) שם, א – ד, עמ'82.
- (69) שם, א – ד, עמ'82.
- (70) החוקרים.
- (71) أحمد عباس علي، التلازم اللفظي في عبرية الأسفار الخمسة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة العبرية، 2000م، ص54. ולגבי משמעותיהם של ההרכבים (מְשֻׁאֵי־מִתָּן)، (מְשֻׁאֵי־מִתָּן)، ראה: אברהם אבן-שושן, שם, י – מ, עמ'1499, 1543.
- (72) אברהם אבן-שושן, שם, א – ד, עמ'423.
- (73) שם, נ – ז, עמ'1895.
- (74) רוביק רוזנטל, שם, עמ'31.
- (75) שם, עמ'763.
- (76) שם, עמ'7.
- (77) שם, עמ'52.
- (78) أبو محمد عبد الله بن مسلم بن قتيبة، الشعر والشعراء، تحقيق: أحمد محمد شاكر، ط2، مطابع دار المعارف، مصر، 1967، ص267. ראה גם: أبو إسحاق إبراهيم بن السري الزجاج، ما ينصرف وما لا ينصرف تحقيق: هدى محمود قراعة، القاهرة، 1971، ص106.
- (79) ميثاق يوسف عيفان الشمري، الأعداد في اللغات السامية – دراسة مقارنة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة العبرية، 2001، ص126.
- (80) החוקרים.
- (81) רוביק רוזנטל, שם, עמ'14. ראה גם: יעקב כנעני, שם, א – ה, עמ'36.
- (82) אברהם אבן-שושן, שם, א – ד, עמ'25.
- (83) רוביק רוזנטל, שם, עמ'70.
- (84) החוקרים.
- (85) רוביק רוזנטל, שם, עמ'10.
- (86) רוביק רוזנטל, שם, עמ'17. ראה גם: יעקב כנעני, שם, עמ'44.
- (87) רוביק רוזנטל, שם, עמ'147.
- (88) יעקב כנעני, שם, ר – ת, עמ'6007.
- (89) د. مصطفى محمد مصطفى حسانين، مصدر سابق، ص23.
- (90) החוקרים.
- (91) אברהם אבן-שושן, שם, א – ד, עמ'67.
- (92) د. مصطفى محمد مصطفى حسانين، مصدر سابق، ص21.
- (93) רוביק רוזנטל, שם, עמ'29.

- (94) شمس، عم'29.
- (95) ابراهيم ابن-شوشن، شمس، ر - ش، عم'2447.
- (96) شمس، ر - ش، عم'2447.
- (97) شمس، ر - ش، عم'2448.
- (98) يعقوب كنعني، شمس، أ - ه، عم'96.
- (99) شمس، أ - ه، عم'96.
- (100) روبيك روزنفلد، شمس، عم'51.
- (101) يعقوب كنعني، شمس، ن - ع، عم'4310.
- (102) روبيك روزنفلد، شمس، عم'694.
- (103) يعقوب كنعني، شمس، ر - ت، عم'6144.
- (104) شمس، ر - ت، عم'6144.
- (105) شمس، ر - ت، عم'6145.
- (106) شمس، ر - ت، عم'6144.
- (107) ابراهيم ابن-شوشن، شمس، أ - د، عم'254.
- (108) شمس، أ - د، عم'255.
- (109) شمس، أ - د، عم'258.
- (110) شمس، أ - د، عم'254.
- (111) شمس، أ - د، عم'254.
- (112) يعقوب كنعني، شمس، أ - ه، عم'306.
- (113) شمس، أ - ه، عم'307.
- (114) شمس، أ - ه، عم'307.
- (115) شمس، أ - ه، عم'310.
- (116) ابراهيم ابن-شوشن، شمس، أ - د، عم'217.
- (117) شمس، أ - د، عم'217.
- (118) يعقوب كنعني، شمس، أ - ه، عم'556.
- (119) روبيك روزنفلد، شمس، عم'176.
- (120) شمس، عم'176.
- (121) يعقوب كنعني، شمس، و - ط، عم'1143.
- (122) شمس، و - ط، عم'1144.
- (123) شمس، و - ط، عم'1145.
- (124) ابراهيم ابن-شوشن، شمس، أ - د، عم'269.
- (125) شمس، أ - د، عم'270.
- (126) شمس، أ - د، عم'120.
- (127) شمس، أ - د، عم'120.
- (128) شمس، أ - د، عم'120.
- (129) يعقوب كنعني، شمس، أ - ه، عم'302.
- (130) روبيك روزنفلد، شمس، عم'117.
- (131) شمس، عم'117.

- (132) אברהם אבן-שושן, שם, א – ד, עמ'289.
- (133) שם, א – ד, עמ'289.
- (134) יעקב כנעני, שם, ו – ט, עמ'1398.
- (135) שם, ו – ט, עמ'1399.
- (136) החוקרים.
- (137) החוקרים.
- (138) רוביק רוזנטל, שם, עמ'1.
- (139) החוקרים.
- (140) רוביק רוזנטל, שם, עמ'3.
- (141) החוקרים.
- (142) יעקב כנעני, שם, א – ה, עמ'302.
- (143) החוקרים.
- (144) معالي حسين علي, مصدر سابق, ص81.
- (145) ר. לנדאו, שם, עמ'82. ראה גם:
- Harris, T. K. Foreign Influences in Modern Israeli Hebrew, Unpublished M. A. thesis, Ohio, 1971, p.51.
- (146) אברהם אבן-שושן, שם, י – מ, עמ'1564.
- (147) דברים: יב / יח.
- (148) אברהם אבן-שושן, שם, נ – צ, עמ'1703.
- (149) דברים: יב / טו.
- (150) בראשית: מט / כז.
- (151) החוקרים.
- (152) אברהם אבן-שושן, שם, נ – צ, עמ'1895.
- (153) שם, נ – צ, עמ'1895.
- (154) שם, נ – צ, עמ'2049.
- (155) רוביק רוזנטל, שם, עמ'718. ראה גם: אברהם אבן-שושן, שם, ש – ת, עמ'2639.
- (156) אברהם אבן-שושן, שם, נ – צ, עמ'1999.
- (157) שם, ש – ת, עמ'2639.
- (158) החוקרים.
- (159) مجد الله سيد محمد نقد الله، الأوجه الإعرابية للأسماء المركبة، جامعة جدة - كلية العلوم والآداب - خليص - المملكة العربية السعودية، مجلة العلوم الإنسانية، العدد (1)، 2017، مجلد 18، ص33.
- (160) סעד עבדול-סאדה סבאח, תפקידה של המילה "בית" בהמצאת את הצירופים העבריים החדשים, מחקר שפורסם בכתב העת של הפקולטה לשפות, גיליון 24, עמ'201.
- (161) החוקרים.
- (162) החוקרים.
- (163) החוקרים.
- (164) החוקרים.
- (165) בראשית: מט / כז.

(166) יעקב כנעני, שם, א - ה, עמ' 376.

(167) ישעיהו: יג / כא.

(168) רוביק רוזנטל, שם, עמ' 77.

(169) שם, עמ' 897.

(170) אברהם אבן-שושן, שם, נ - צ, עמ' 1775.

ביבליוגרפיה

❖ המקורות העבריים:

- 1- תנ"ך (תורה, נביאים, כתובים).
- 2- א. בן-אור, לשון וסגנון - דרכי ההבעה העברית, ספר ראשון, הוצאת ספרים יזרעאל, תל-אביב, 1967.
- 3- אברהם אבן-שושן, המילון החדש, הוצאת קרית-ספר בע"מ, ירושלים, 1979.
- 4- אורה (רודריג) שורצולד, פרקים במורפולוגיה עברית, כרך א, יחידות 1-3, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 2002.
- 5- אירנה בוטוויניק, גלית אדם, מבוא לבלשנות תאורטית, חלק ב, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 2012.
- 6- זינה אייזד קאסם אל-רודי, המבנה המורפולוגי והסימנטי למונח הצבאי הישראלי (עיון לקסיקלי), חיבור של תואר שלישי (PhD) בשפה העברית, אוניברסיטת בגדאד, פקולטת השפות, מחלקת השפה העברית, 2015.
- 7- חאמד מרהון חמד, תפקיד הסלנג הישראלי בטרמינולוגיה הפוליטית, חיבור של תואר דוקטור לפילוסופיה בשפה העברית, פקולטת השפות, אוניברסיטת בגדאד, מחלקת השפה העברית, 2015.
- 8- יגאל ינאי, מלים מולחמות, הלחמה כדרך תצורה של מלים, ספר זיכרון לנ"ה טור-סיני, ירושלים, ר"ח הכהן בע"מ, תשנ"א.
- 9- יעקב כנעני, המילון העברי המלא, הוצאת מילונים לעם, ישראל, 1998.
- 10- יצחק שלזינגר, פרקים בתולדות הלשון העברית, יחידה 11, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1994.
- 11- מאיה אגמון-פרוכטמן, עמנואל לאון, פרקים בתולדות הלשון העברית, יחידה 8, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1994.
- 12- סעד עבדול-סאדה סבאח, תפקידה של המילה "בית" בהמצאת את הצירופים העבריים החדשים, מחקר שפורסם בכתב העת של הפקולטה לשפות, גיליון 24.
- 13- עוזי אורנן, המילה האחרונה, מנגנון התצורה של המילה העברית, הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, ישראל, 2003.
- 14- עירית מאיר, תפיסת צורת הרבים של מילים דו-בסיסיות בעברית, בתוך: בלשנות עברית כתב-עת לבלשנות עברית תיאורית, חישובית ויישומית, גליון 62-63, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ט.
- 15- רבקה הלוי, תפקודן של יחידות מילוניות מורכבות לצד מקבילותיהן הפשוטות: הרהורים על דמותה של העברית בת ימינו, לשוננו, סג, ג-ד, קונטרסים עממיים לענייני לשון, עורכים: ע' איתן ומ' מדן, הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית, ירושלים, 2001.
- 16- רוביק רוזנטל, מילון הצירופים, כתב, תל-אביב, 2009.
- 17- ר. לנדאו, הצירוף הכבול בלשון העברית של ימינו - ביקורת ופרשנות, כתב עת לספרות, לשון, היסטוריה ואסטיקה, חוברת מס' 1, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, 1970.
- 18- רפאל ניר, דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1993.
- 19- רפאל ניר, הוראת העברית כלשון אם, הוצאת ספרים "עמיחי" בע"מ, תל-אביב, 1974.
- 20- רפאל ניר, התרחבות המילון העברי כיצד?, לשוננו לעם כרך 26 (א-כו), 1975.

21-רפאל ניר, מבוא לבלשנות, יחידה 6 – 7, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989.

22-רפאל ניר, סמאנטיקה עברית – משמעות ותקשורת, יחידה 1-3, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989.

❖ המקורות הערביים:

1- إبراهيم السامرائي، فقه اللغة المقارن، دار العلم للملايين، بيروت، 1983.

2- أبو إسحاق إبراهيم بن السري الزجاج، ما ينصرف وما لا ينصرف تحقيق: هدى محمود قراة، القاهرة، 1971.

3- أبو محمد عبد الله بن مسلم بن قتيبة، الشعر والشعراء، تحقيق: أحمد محمد شاكر، ط 2، مطابع دار المعارف، مصر، 1967.

4- أحمد عباس علي، التلازم اللفظي في عبرية الأسفار الخمسة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة العبرية، 2000.

5- ستيفن اولمان: دور الكلمة في اللغة، ترجمة: كمال محمد بشر، مكتبة لبنان 1975.

6- سيد سليمان عليان، في النحو المقارن بين العربية والعبرية، ط1، الدار الثقافية للنشر، القاهرة، 2002.

7- صبحي الصالح، دراسات في فقه اللغة، ط 3، بيروت، 1968.

8- مجد الله سيد محمد نقد الله، الأوجه الإعرابية للأسماء المركبة، جامعة جدة – كلية العلوم والآداب – خليص – المملكة العربية السعودية، مجلة العلوم الانسانية، العدد (1)، 2017، مجلد 18.

9- مشتاق عباس معن، المعجم المفصل في فقه اللغة، ط1، دار الكتب العلمية، بيروت، 2001.

10-مصطفى محمد مصطفى حسانين، الكلمات المركبة بين العبرية والعربية (دراسة مقارنة)، مجلة كلية اللغات والترجمة، العدد 17، يوليو 2019.

11-معالي حسين علي، العبارة الاصطلاحية في اللغة العبرية الحديثة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة العبرية، 1997.

12-ميثاق يوسف عيفان الشمري، الأعداد في اللغات السامية – دراسة مقارنة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة العبرية، 2001.

❖ המקורות הלועזיים:

1- Elke Ronneberger-Sebold, Blending between grammar and Universal Cognitive Principles (Evidence from German, Farsi, and Chinese): in: Cross-disciplinary Perspectives on Lexical Blending: by: Pierre Arnaud, francois Manis, Vincent Renner: Wlter De Gruyter, 2012.

2- Eytan, Eli: Linguistic Problems of Modern Hebrew, Encyclopaedia Judaica, volume 8, pp. 672-680, second edition, Jerusalem: Keter Publishing House LTD, 2007.

3- Harris, T. K. Foreign Influences in Modern Israeli Hebrew, Unpublished M. A. thesis, Ohio, 1971.

4- Lngo plag, Word-Formation in English, Cambridge University Press, 2003.

5- Norman C. Stageberg: An introductory English Grammar: Holt, Rinehart and Winston: 1981.

6- Rosén, Haiim B, Contemporary Hebrew. The Hague, Mouton de Gruyter, Paris, 1977.

❖ מקורות האנטרנט:

1- <https://benyehuda.org/read/8165>